

GALATA'DA ALACAK-VERECEK İLİŞKİLERİ (1642-1643)*

CREDIT AND DEBIT RELATIONS IN GALATA (1642-1643)

Birkay KÖSE**

Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received:04/06/2021 Düzeltme/Revised: 20/06/2021 Kabul/Accepted: 24/06/2021

Araştırma Makalesi/ Research Article

Atf / Cite as: Köse, B. (2021). Galata'da alacak-verecek ilişkileri (1642-1643). *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 18-31. <https://dx.doi.org/10.52735/bellek.947781>

ÖZ

Modern banka gibi kurumların yeterince gelişmediği dönemlerde tüccarların, esnafın ve hatta sıradan halk için nakit paranın nakli ve finansman meselesi kişileri farklı yöntemleri kullanmaya yönlendirmiştir. Avrupa'da bu işlemler bankacılık faaliyetlerinin gelişmesiyle ve faizli borçlanma usulü ile gerçekleşmiştir. İslamiyet'in faize karşı uzak tutumu ve Avrupa'daki finansman yöntemlerinin İslam topraklarında görülmemesi Müslümanların bu konuda zorlandıkları izlenimi yaratmıştır. Ancak İslamiyet'in kendi içerisinde geliştirdiği kredi düzenlemeleri, borç alışverişi, iş ortaklıkları ve kredi mektupları gibi yöntemler ile Müslümanlar finansman işlerini halletmişlerdir. Osmanlı da Müslümanların geliştirdikleri bu yöntemleri 17. yüzyıla kadar kullanmışlardır.

Galata, İstanbul'un fethinden önce ve sonrasında ticari etkinliği sürekli yüksek olan bir merkez olarak varlığını sürdürmüştür. Yüksek ticaret hacmine paralel olarak Galata şer'iyye sicillerinde finansman yöntemlerinden biri olan borçlanma ile ilgili pek çok kayıt bulunmaktadır. 1642-1643 tarihleri arasındaki Galata sakinlerinin borç davalarındaki eğilimlerini açığa çıkarmayı hedefleyen bu çalışmanın ana kaynağı 64 numaralı Galata şer'iyye sicilidir. Şer'iyye sicillerinin verdiği önemli bilgiler kullanılarak kişiler dinlerine, sosyal statülerine, borç alma-verme şekillerine ve mahkemeye gelme amaçlarına göre tasnif edilmiş ve bulgular, önceki çalışmalar ile karşılaştırılmıştır. 64 numaralı Galata şer'iyye siciline göre gayrimüslimler Müslümanlara nazaran borç davalarında daha fazla yer almışlardır. Kişilerin dinsel tasnifinde özellikle borç verme konusunda kapalı bir görüntü çizmediği ancak borç alma konusunda genellikle dindaşlarını tercih ettiği görülmüştür. Çalışmada görülen önemli bir başka sonuç ise kadınlar da dâhil olmak üzere her kesimden kişilerin borç davalarında yer aldığıdır. Sosyal statüsü sıradan halktan ayrılan askeriler, esnaflar ve hacı unvanını taşıyan kişilerin incelendiği kısımda ise her bir grup için farklı eğilimler gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Borç, Alacak-verecek, XVII. yüzyıl, Galata, Şer'iyye sicilleri.

EXTENDED SUMMARY

In periods when institutions such as the modern bank were not sufficiently developed, the issue of cash transfer and financing for merchants, artisans and even ordinary people led people to use different methods. In Europe, these transactions were realized with the development of banking activities and the method of borrowing

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde” yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden” hiçbirini gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma “Etik Kurul İzni” gerektirmeyen bir çalışmadır.

** Sakarya Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Programı, Sakarya/Türkiye, birkaykose@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8741-3470

with interest. Islam's aloof attitude towards interest and the absence of European financing methods in Islamic lands created the impression that Muslims had difficulties in this regard. However, with the methods such as credit arrangements, debt exchange, business partnerships and letters of credit developed by Islam within itself, Muslims handled their finances. The Ottomans used these methods developed by Muslims without changing them until the 17th century.

Galata continued its existence as a center with a high commercial activity before and after the conquest of Istanbul. The traces of the financing methods used by traders, tradesmen and even ordinary people can be seen in the Galata court registers. Parallel to the high trade volume, there are many records related to borrowing, which is one of the financing methods, in the Galata sharia registers. The main source of this study, which aims to reveal the tendencies of the residents of Galata in debt lawsuits between 1642 and 1643, is the Galata sharia register number 64. Using the important information provided by the Sharia registers, people were classified according to their religion, social status, borrowing and lending methods, and the purpose of coming to court, and the findings were compared with previous studies on different venues.

The first thing to understand when looking at the records is that these proceedings were brought to court in the face of a problem. As a matter of fact, people could perform debt exchange transactions without ever going to court, based on the trust among themselves. The reasons for people coming to the court were situations such as not being able to collect the debt, not recovering the things that were pledged, collecting the debt from the person's estate after the death of the debtor, delaying the debt and paying the debt in installments.

When we look at the 108 debt records in the Galata şer'iyye register number 64, it is seen that people from all religions and ethnic groups came to the court. When we look at the religious classification of the people who come to the court for any of the reasons mentioned above, we see the following picture; Muslims did not show a closed image about lending, but when it came to borrowing, they preferred their coreligionists to a high extent. Compared to Muslims, non-Muslims, whose effectiveness in lawsuits we see more, have a more liberal image. Among non-Muslims, the debt exchange between Jews is very low compared to Christian circles. It is thought that the reason why the transactions of the Jews are not reflected in the book is due to the attitude of the Jewish community to use the religious courts within itself. In addition, Jews did not see foundations as a source of debt or credit.

In the classification made according to social status, the debt exchange transactions of the military class, tradesmen, pilgrims and official officials were examined. In these evaluations, persons belonging to the military class constitute the majority among those whose social status can be determined. It has been observed that the military invested in economic life in some debt cases. Craftsmen, on the other hand, are the group that constitutes the majority after the soldiers. The most important result that draws attention with the artisans is the financing interactions with the ordinary people. It is seen that the first choice of ordinary people whose status cannot be determined are the tradesmen in terms of borrowing. In addition, there are records that the tradesmen, whose efficiency is obvious in commercial life, made their transactions such as the supply of raw materials through debt exchange. The last group examined is the pilgrims who are registered with the title of el-Hâc. It was seen as an interesting nuance that the pilgrims were in the position of a lender except for one record. In addition, it is noteworthy that all the circles with which they enter into debt exchange are Muslims.

Although the Galata shari'a register numbered 64 covers a short period, it provides important information about the abundance and diversity of the records. In the data we have, it has been seen that people from all social statuses, religious and ethnic segments come to the court for debt exchange. This shows us that every segment of the public in the Ottoman Empire used debt exchange, which is one of the financing methods. No tendency was observed that all religious and social groups acted together in debt exchange. However, it can be said that people generally exchange debts with people in their own communities.

This study, which aims to make a modest introduction to debt shopping transactions, consists of three main parts. In the first part, it has been tried to examine how debt is defined in debt exchange cases and the reasons for coming to court. In the second part, it is examined how people participate in debt exchange according to their religious classification. In the last part, the debt exchange transactions of the people who leave the ordinary people with their status in debt cases are discussed.

Keywords: Debt, Credit and debit, Galata, 17th century, Shari'a registeries.

GİRİŞ

1267'de Bizans İmparatoru VIII. Mihael tarafından Cenevizlilere ticari kolonilerini kurmak üzere verilen Galata, tüccarların Batı'ya mal ihraç etmek için Doğu mallarını aldığı bir

antrepo konumundaydı.¹ 1453'te İstanbul'un fethine müteakip Galata, bir ahidname ile Osmanlı'ya tamamen bağlanmıştır.² Bağımsız Ceneviz kolonisinin ticari hayata kattığı önemi bilen Fatih, Galata'nın Osmanlı idaresinde de işlek bir ticari liman olarak kalmasına ihtimam göstermiştir. Bu manada memleketine kaçanlara geri dönmeleri halinde mallarının teslim edileceğini ilan etmiş ve bu çağrının karşılığını büyük oranda almıştır.³ Galata, Osmanlı idaresinde ticari gelişimini sürdürmüş hem Osmanlı sınırları içinden hem de dışından gelen farklı dini inanç ve etnik aidiyete sahip tüccarların ticaret yaptığı bir merkeze dönüşmüştür. Bunun bir sonucu olarak Galata ve etrafındaki bölge Osmanlı hâkimiyeti boyunca gelişimini sürdürmüştür.

Banka gibi finansal kurumların yeterince gelişmediği dönemlerde nakit paranın temini ve nakli özellikle ticaret ile uğraşan kesim için büyük sıkıntı yaratmaktaydı. Avrupa'da bankacılık sistemleri ve kredi ağlarının gelişmesi Avrupalı tüccarların işlerini kolaylaştırmıştır. Bu gelişmelerin İslam toplumlarında görülmemesi ve İslam'ın faize uzak tutumu özellikle Müslüman tüccarların maddi kaynak konusunda çaresiz olduklarını düşündürse de İslam medeniyetinin kendi içerisinde oluşturduğu ve tümünün İslam dini tarafından kabul edildiği iş ortaklıkları, kredi düzenlemeleri, borç alışverişi ve kredi mektupları gibi yöntemler bulunmaktaydı. Bu alternatif finansman yöntemleri toplumsal olarak daha uygun görüldükleri için faizli borçlanma yerine sıkça tercih edilmiştir. Osmanlı'nın kredi ve finans kurumları ise 17. yüzyılın sonlarına kadar Avrupa'daki gelişmelerden pek de etkilenmeyerek İslam geleneği içerisinde kalmıştır.⁴

Galata'nın ülkenin iç ve dış ticaretinde önemli bir rol oynaması şehirde Osmanlı finans yöntemlerinden olan kredi ve borç alışverişinin belirli bir yoğunluk kazanmasına sebep olmuşa benzemektedir. Öyle ki Galata'ya şer'iyye sicillerinde kredi ve borç ilişkileri ile alakalı pek çok kayda rastlanmaktadır. Sicillere kaydedilen bu borç kayıtları sayesinde borçlanan ve borç verenlerin dini ve etnik aidiyetleri, sosyal statüleri gibi kişilere ait bilgilere rastlanırken ayrıca borçların neden mahkemeye taşındığı, miktarları ve ödeme yöntemleri gibi bilgiler de bulunmaktadır.

Şer'iyye sicillerindeki kayıtlarından hareketle Osmanlı'da borç ilişkileri konusunda önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu alanda Ronald Jennings'in 17. yüzyıl Kayseri ve Anadolu'daki bazı şehirler üzerine yaptığı çalışma akla gelmektedir.⁵ Jennings, Kayseri ve çevresindeki şehirlere ait şer'iyye sicillerinde geçen kredi ve borç ilişkilerinde Müslüman/gayrimüslim ağırlığı, kişilerin borç alma tercihlerinde dindaşlığın rolü, kadınların bu davalardaki yeri ve Osmanlı'nın ileri gelenleri olarak nitelendirilebilecek ulema ve askeri sınıfın borç ilişkileri hakkında önemli değerlendirmeler yapmaktadır. Bu alanda bir diğer çalışma ise Kenan İnan tarafından yapılmıştır. İnan, 1648-1656 yılları arasındaki Trabzon'a ait beş şer'iyye sicilindeki borç davalarını incelemiş olup Jennings'le aynı bulgulara ulaştığı

¹ Kerim İlker Bulunur, *Osmanlı Galatası, 1453-1600*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2014, ss. 235-240.

² Ahidnamenin detayları için bakınız; Kerim İlker Bulunur, "II. Mehmed Tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnamesi ve Buna Yapılan Eklemeler Hakkında Yeni Bilgiler", *Tarih Dergisi*, S. 50, s. 59-85.

³ Halil İnalçık, "Osmanlı 'Frengistâni': Galata", *Doğu Batı Makaleler II*, Doğubatı, Ankara 2008, ss. 199-200; Ayrıca İnalçık'ın Bursa sicilleri üzerine yaptığı çalışmasında fetihten hemen sonra da Bursa'da faaliyet gösteren Cenevizli, Floransalı ve Venedikli tüccarların Galata'da ikamet ettiklerini belirtmektedir. Halil İnalçık, "Bursa I. XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", *Belleten C. XXIV*, S. 93, ss. 53-54.

⁴ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, ss. 75-76.

⁵ Ronald C. Jennings, "Loans and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, C. 16, S. 2/3, s. 168-216.

görülmektedir.⁶ Son olarak yine 18. yüzyılın başlarında Trabzon'daki borç davalarının değerlendirildiği iki yüksek lisans tezi bu meyanda zikredilebilir.⁷

Bu makalede ticari hareketliliği ile ön plana çıkan Galata'nın 1642-1643 tarihleri arasındaki davaları içeren 64 numaralı şer'iyeye sicilindeki borç davalarını inceleyeceğiz. Bu sicilde 108 adet borç (alacak-verecek) davası tespit edilmiştir. Bu davalara borçlu veya alacaklı olarak taraf olan kişilerin dinleri, sosyal statüleri, mahkemeye gelme amaçları ve borçlanma yöntemleri tasnif edilerek ve zaman zaman elde edilen bulgular yukarıda anılan çalışmalardan elde edilen bulgularla karşılaştırılarak değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışmanın temel amacı belirtilen tarihler arasında Galata'daki borç ilişkilerine dair genel bir resim çizmektir. Çizilen bu resmin Galata'daki borç ilişkilerinin veya ticari faaliyetlerinin tamamını kapsama iddiası bulunmamaktadır. Bunun için çok daha uzun bir süreyi ve çok sayıda sicili incelemek gerekmektedir. Burada yaptığımız; kaynağın sınırlılıklarının farkında olarak konuya giriş mahiyeti taşıyan mütevazı bir çalışmadır.

Ayrıca tespit ettiğimiz davalarda borç alışverişinde belirli bir faizin uygulanıp uygulanmadığını, her zaman tespit edemediğimizi söylemeliyiz. Faizli işlemlerde faiz oranını tespit etmenin de her zaman mümkün olmadığını buna ekleyebiliriz. Görünüşte faizsiz olan bazı borçlarda faizin çuka bahası, iplik bahası, keten bahası vs. gibi ifadelerle geri ödemeye eklenerek örtüldüğü görülmektedir. Bunlara ek olarak şehirdeki borç alışverişinin ne kadarının mahkemeye yansıdığı sorununu da zikretmek gerekir. Bireyler kendi aralarındaki güvene binaen mahkemeye hiç uğramadan borç alıp verebilirlerdi. Bu borçlar muhtemelen taraflar arasında sorun yaşamadan kapatıldığı için veya sorun yaşanmış olsa bile farklı hukuk yolları ile çözüme kavuşturuldukları için kadı sicillerine yansımamış olabilirdi. Bu hukuk yollarından birisi sorunların muslihûn tavassutu ile çözülmesidir.⁸ Diğerleri ise özellikle gayrimüslimlerin kendi mahkemelerini kullanmaları olabilir. Bahsedilen son konu eldeki veriler üzerinden makalenin ilerleyen bölümlerinde daha detaylı olarak değerlendirilecektir.

1. Sicillerde Borç Kavramı ve Borç Davaları

Şer'iyeye sicillerinde alacak-verecek davalarında borcu tanımlamak için genellikle *deyn* ve *karz* kelimelerinin sıklıkla birbirinin yerine kullanıldığı, buna ek olarak *hak* ve *zimmet* terimleri ile de borcun kastedildiği anlaşılmaktadır. Deyn, Arapça'da ödünç almak ve ödünç vermek anlamına gelmektedir. Terim olarak ise kişinin zimmetindeki sabit borçları tanımlamaktadır.⁹ Deyn teriminin sicilde "*cihet-i deyn-i şer'iyeye*"¹⁰ veya daha basit bir şekilde "*deynim vardır*"¹¹ ifadeleriyle kaydedildiği görülmektedir. Arapça sözlükte "*kesip koparmak ve karşılık vermek*" hatta mekân ile kullanıldığı zaman "*çaprazından dolaşıp gitmek*" manalarına gelen *karz* ise terim olarak "*geri ödenmek üzere verilen mal veya borç verme*"

⁶ Kenan İnan, "Trabzon Şer'iyeye Sicillerine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Borç-Alacak İlişkileri", *İslâmiyât*, C. 2, S. 4, s. 91-111.

⁷ Sebahattin Usta, *Trabzon'da Borç Alacak İlişkileri (1693-1700)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2004; Eyyub Şimşek, *Şer'iyeye Sicillerine Göre Trabzon'da Borç-Alacak İlişkileri 1112-1126/1701-1704*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2007.

⁸ Muslihun tavassutu (sulh yoluyla anlaşma), kişilerin karşılıklı rızalarına dayanan ve çoğu zaman mahkeme dışında sözlü olarak gerçekleşen anlaşmalardır. Hadd suçu haricinde her türlü anlaşmazlıkta başvuru olan bir uygulama olan sulh, borç alışverişinin anlaşmazlığı durumunda da sıkça başvuru olan bir yöntem olmuştur. Işık Tamdoğan, "'Sulh' and the 18th Century Ottoman Courts of Üsküdar and Adana", *Islamic Law and Society*, C. 15, S. 1, s. 55-83.

⁹ Daha ayrıntılı bilgi için bakınız; M. Akif Aydın, "Deyn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, C. 9, s. 266.

¹⁰ Örnek olarak bakınız; "...mezbur Şaban Kapudan zimmetinde cihet-i deyn-i şer'iyeden üç yüz kır'a ri'yâlî gurus hakkım olup..." *Galata Şer'iyeye Sicili*, no. 64, s. 27b/3. (Bundan sonra: GŞS)

¹¹ Örnek olarak bakınız; "...Mehmed'e zimmetinden lâzım'ül edâ ve vâcibü'l-kazâ deynim vardır..." GŞS, no. 64, s. 5b/2.

manasını taşımaktadır.¹² İncelemekte olduğumuz deftere karz teriminin “*cihet-i karz-ı şer’îyye*”¹³ şeklinde yansıdığı görülmektedir. Bu iki terime ek olarak *hak* terimi genellikle *zimmet*¹⁴ terimi ile birlikte¹⁵ borcun tanımlanması için kullanılmıştır.

64 Numaralı Galata şer’iyye sicilindeki 589 adet kayıt içerisinde alacak-verecek davalarının sayısı 108 olarak hesaplanmıştır. Bunun oransal karşılığı ise %18,33’tür. 108 adet borç kaydının 52’si (%48) karz, 34’ü (%31) deyn ve 22’si (%21) hak ve zimmet terimlerinin birlikte kullanılması ile tanımlanmıştır. Yukarıda tanımlanan terimlerin herhangi bir özel amaçla kullanıldığı görülmemektedir. Her bir terim borcun türü ve tarafı farketmeksizin kullanılmıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi kişiler kendi aralarındaki hukuka binaen borç alışverişi yapabiliirdi. Bunu mahkemeye kaydettirmek bir zorunluluk değildi. Borç davalarının mahkemeye yansıma sebepleri ise genellikle kişilerin ödeme konusunda yaşadıkları anlaşmazlıklardı. Bu anlaşmazlıklara borcun inkârı ve tahsil edilememesi, borç karşılığında rehin bırakılan şeylerin borç ödendikten sonra geri alınmaması gibi durumlar örnek olarak verilebilir. Ayrıca borçlunun ölümü üzerine borcun muhalefattan tahsil edilmesi, borcun ertelenmesi, taksitlendirilmesi ve borç karşılığında takas yoluna gitme amaçlarıyla da mahkemeye gelindiği görülmektedir.

Yukarıda zikredilen örneklere ek olarak bazen kişiler, borcun ikrarını beyan eden hüccetleri alma talebiyle gelmişlerdir. Elimizdeki bazı örneklerde kişilerin hüccet alma niyetlerine dair ipuçlarına rastlanmaktadır. Örneğin İsmail b. Şaban isimli kişi sefinesine mahkeme yetkilileri ile gelen Piyale b. Abdullah isimli kişiye 6.200 akçe borcu olduğunu ikrar etmiş ve borçla ilgili başka bir işlem yapılmamıştır.¹⁶ Örnek olarak verilen bu davanın satır araları okunarak Piyale’nin neden yalnızca borç ikrarı için mahkemeyi kullandığı anlaşılabilir. Deftere kaydedilen hükümde İsmail için “*sâhibü’l-firâş*” yani “yatağa düşmüş” sıfatının kullanıldığı görülmektedir. Bu ayrıntı dikkate alındığı zaman Piyale’nin zaten ölüm döşeğinde olan İsmail ölse bile terekesinden borcunu almak adına alacağını kaydettirdiği anlaşılabilir. Ayrıca bu örnek kişilerin mahkemeye yansımamış borç alışverişlerini neden mahkemeye yansıtma gereksinimi duyduklarını göstermesi açısından da önemlidir.

2. Tarafların Din ve Cinsiyet Bakımından İncelenmesi

Borç davalarındaki tarafların hangi dine mensup oldukları incelenerek Galata’nın yoğun ticari ve iktisadi hareketliliğinde hangi role sahip oldukları tespit edilebilir. Bu soruya her ne kadar kesin cevap vermek eldeki kaynaklarla mümkün olmasa da borç davalarında bulunan tarafların dinleri incelenerek kısmi cevaplar verilebilir.

İncelemekte olduğumuz sicile bakıldığında 108 adet borç davasının 54’ünde yani %50’sinde taraflardan birinin Müslüman olduğu görülmektedir. Müslümanların borç ilişkisinde bulunduğu çevreler ise yine çoğunlukla Müslümanlar olmuştur. Bir Müslümanın taraf olduğu 54 davanın 27’sinde (%50) diğer tarafın da Müslüman olduğu görülmektedir. Diğer davalarda ise Müslümanların en çok etkileşimde bulunduğu çevre 16 dava (%29) ile Hristiyanlar olurken,

¹² Karz terimi üzerine ayrıntılı bilgi için ayrıca bakınız; H. Yunus Apaydın, “Karz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, C. 24, s. 520.

¹³ Örnek olarak bakınız; “...mezbur Yakomi zimmetinde cihet-i karz-ı şer’îyyeden yigirmi altı kit’a riyâlî gurus hakkım olup taleb ederim...” GŞS, no. 64, s. 23b/3.

¹⁴ Zimmet terimi kişinin hak ve borçlarının bulunduğu zemin olarak kullanılan bir fıkıh terimidir. Ayrıca yüksek oranda modern hukuktaki kişilik olgusunu tanımlamaktadır. Eyyüp Kaya ve Hasan Hacak, “Zimmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2013, C. 44, ss. 424-428.

¹⁵ Örneğin; “...Mencal v. () nâm zimmi zimmetinde mikdârı beynimizde ma’lûm hamr bahâsından otuz kit’a riyâlî gurus hakkım olmağla...” GŞS, no. 64, s. 9a/3.

¹⁶ GŞS, no. 64, s. 7b/4.

7 davada da (%12,9) Yahudiler, Müslümanlar ile borç alışverişinde bulunmuştur. 4 (%7,4) davada ise Müslümanlar para vakıflarından borç almışlardır.

Müslümanların dâhil olduğu 54 davaya bakıldığı zaman 45 davada (%83) Müslümanlar borç veren konumundadır. Müslümanların 27 davada (%60) yine Müslümanlara borç verdiği görülürken 18 davada (%40) borç alan tarafın zimmi olduğu görülmektedir. Zimmilerden 13'ü Hristiyan (%28,8) ve 5'i Yahudi (%11) olarak kaydedilmiştir.

Müslümanların çoğunlukla dindaşlarından borç almayı tercih ettikleri görülmektedir. Borçlu konumdaki 36 Müslümandan 27'si (%75) yine bir Müslümandan borç almıştır. Geriye kalan 9 Müslüman'ın ise 4'ü vakıflara (%11), 3'ü Hristiyanlara (%8) ve 2'si ise Yahudilere (%5) borçlanmıştır.

Yukarıdaki istatistiksel bir özeti verilen verilere bakarak Müslümanların borç alışverişindeki refleksi adına birtakım çıkarımlar yapılabilir. 64 Numaralı Galata şer'iyye siciline göre Müslümanların borç verme konusunda nispeten kapalı bir görüntü çizmediği, alacaklılarının %40'ını gayrimüslimlerin oluşturduğu görülmektedir. Ancak iş borç almaya geldiği zaman tercihlerinin yüksek oranda Müslümanlar olduğu görülmektedir. Ayrıca Müslümanların bir finans kaynağı olarak para vakıflarına yönelmesi bu savı destekler niteliktedir. 17.yüzyıl Osmanlı kentlerindeki borç ve kredi hareketlilikleri üzerine yapılan çalışmalar da elimizdeki verilere yakın bilgiler sunmaktadır. Jennings, 17. yüzyıldaki Kayseri sicilleri ağırlıklı olmak üzere Karaman, Trabzon ve Amasya sicillerini inceleyerek 1400 alacak-verecek davasından yalnızca 48'inde (%3,42) Müslümanların zimmilerden borç aldığını tespit etmiştir.¹⁷ Kenan İnan ise, gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı Trabzon'da 231 kayıt içerisinde yalnızca 3 kayıta (%1) Müslümanların gayrimüslimlerden borçlanmayı tercih ettiğini belirtmiştir.¹⁸ 17.yüzyıl Kayseri ve Trabzon örneği ile 64 numaralı Galata şer'iyye sicilinden elde ettiğimiz veriler karşılaştırıldığında Müslümanların borçlanma konusunda oransal olarak (%14) daha esnek bir görüntü sergilediği söylenebilir.

Borç davalarında gayrimüslim çevrelerin ilişkileri incelendiğinde ise karşımıza şu şekilde bir tablo çıkmaktadır; 108 adet borç davasının içerisinde bir tarafın gayrimüslim olduğu dava sayısı 78'dir. Bu sayı bize gayrimüslimlerin %72'lik bir oranda alacak-verecek davalarında mahkemeye geldiklerini göstermektedir. Bu davalardan 54'ünde (%50) her iki taraf da gayrimüslimdir.

Alacaklı olarak mahkemede yer alan Hristiyanların borç verdikleri kişiler genellikle yine Hristiyanlar olmuştur. Alacaklı olarak mahkemeye gelen 38 Hristiyan'dan 32'sinin yine Hristiyanlara (%84), 3'nün Müslümanlara (%7,8) ve yalnızca 2'sinin ise Yahudilere (%5,2) borç verdiği görülmektedir. Sadece 1 davada bir Hristiyan, Galata'ya ticaret amacıyla gelen müstemene borç vermiştir.

59 davada borçlu olarak mahkemeye geldiğini gördüğümüz Hristiyanlar, 32 davada (%54) dindaşlarından borç almayı tercih etmiştir. 13 davada (%22) ise Hristiyanlar Müslümanlardan borç almıştır. Yahudiler, Hristiyanların borçlu oldukları diğer kesimdi. 11 davada (%18,3) Hristiyanların Yahudilerden borç aldıkları görülmektedir. Geriye kalan 3 davanın 1'inde alacaklı tarafın müstemene olduğu görülürken 2 Hristiyan da borç tahsis etmek adına para vakıflarına başvurmuştur.

64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde genellikle mali işlerini halletmek adına mahkemeyi kullandığını gördüğümüz Yahudiler ise borç davalarının 24'ünde (%22) taraflardan birini oluşturmaktadır. Diğer topluluklar içerisinde gördüğümüzün aksine Yahudilerin kendi dindaşları ile olan borç alışverişi oldukça az miktardadır. Nitekim her iki tarafın Yahudi

¹⁷ Jennings, "Loans and Credit in Early 17th Century ...", s. 215.

¹⁸ İnan, "Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre ...", s. 98.

olduğunu gördüğümüz tek dava İstanbul'da Alman Cemaati'nden David veled-i (v.) İlya'nın Şiro v. () isimli Yahudi'ye verdiği 32 riyali kuruşluk borçtur.¹⁹ 14 davada alacaklı olarak mahkemeye gelen Yahudilerin 11 davada Hristiyanlara borç verdikleri görülmektedir. Yukarıda örneğini verdiğimiz Yahudiler arasındaki borç alışverişinden başka iki Yahudi de Müslümanlarla borç alışverişinde bulunmuştur.

Toplam 11 davada borçlu olarak rastladığımız Yahudilerin ise genellikle borç almak adına Müslümanlara müracaat ettiği görülmektedir. Borçlu 11 Yahudi'nin 5'i Müslümanları, 2'si Hristiyanları ve yukarıda örneğini verdiğimiz gibi yalnızca biri başka Yahudi'yi tercih etmiştir. Hristiyanlara nazaran borç davalarında oldukça az görülen Yahudilerin dikkati çeken bir özelliği ise müstemenler ile olan borç ilişkileridir. Öyle ki 3 adet Yahudi'nin müstemenlerden borç aldığı görülmektedir. Yahudilerin borç temin etmek adına vakıfları tercih etmediği göz önüne alındığı zaman, müstemenlerin Yahudilerin nakit ihtiyacını karşılamada vakıfların yerlerini aldığı söylenebilir.

Yukarıda özetini verdiğimiz gayrimüslim çevrelerin borç ilişkileri incelendiği zaman Hristiyanların tıpkı Müslümanlar gibi borç verirken yine kendi dinlerine mensup insanları tercih ettiği görülüyor. Borç alma konusunda Müslümanlara nazaran daha serbest bir eğilim sergileyen Hristiyanlar, yine yüksek oranda kendi dindaşlarından borç almayı tercih etse de Müslüman ve Yahudilerden de hatırı sayılır bir şekilde borç almışlardır. Yahudilerin ise kendi aralarındaki borç alışveriş sayısının yalnızca 1 olması oldukça ilginç bir istatistiktir. Yahudiler arasındaki davaların Osmanlı mahkemelerine az yansımalarının sebebi Yahudi cemaatinin kendi içerisindeki dinamiklerde aranabilir. Bilindiği üzere Osmanlı içerisindeki her gayrimüslim topluluğun kendi cemaat mahkemeleri bulunmaktaydı. Yahudilerin kendi cemaat mahkemeleri ise şer'i mahkemelerinin kullanımı konusunda nispeten katı kurallara sahipti ve her iki tarafın Yahudi olduğu davalar genellikle cemaat dışına taşırılmayarak burada görülüyordu.²⁰ İncelemekte olduğumuz defterde her iki tarafın da Yahudi olduğu tek borç davasına rastlanması bu çabanın bir ürünü olarak yorumlanabilir. Nitekim elimizdeki tek örneğin mahkemeye getirilme sebebi; ödenecek borcun başka bir Müslüman'a havale edilme isteğidir. Yahudiler adına başka bir ilginç istatistik ise müstemenler ile yüksek oranda borç ilişkisine girmeleridir. Ayrıca Müslüman ve Hristiyanlara nazaran Yahudiler, vakıfları bir para kaynağı olarak görmemişlerdir.

İncelenen kayıtların cinsiyet dağılımına bakıldığı zaman kadınların da borç davalarında yer aldığı görülmektedir. Kadınlar üzerine yapılan spesifik çalışmaların gösterdiği gibi Osmanlı kadınları gerek iktisadi gerekse sosyal gayelerle şer'i mahkemeleri sıklıkla kullanabiliyorlardı.²¹ 108 adet borç davasının içerisinde 11 kadınının yer aldığı görülmektedir. Mahkemeye gelen 11 kadından 7'si Müslüman, 3'ü Hristiyan ve yalnızca 1 tanesi Yahudi'dir. Bu kadınlardan 4'ü borç veren konumda iken 7'si borçlu konumdadır. Her iki tarafı da kadınların oluşturduğu herhangi bir davaya rastlanmamıştır. Kadınların borç hususunda genellikle kendi dinlerinden kişilerle münasebete girdiği görülmektedir. Öyle ki bu konuda istisnayı bozan tek kişi Galata'nın Lonca Mahallesi'nde sakin olan Astoro bint-i (bt.) Divori

¹⁹ GŞS, no. 64, s. 41b/5.

²⁰ Ancak bu katı kuralların fiiliyatta dikkate alınmadığı zamanlar olmaktadır. Müslüman (Osmanlı) mahkemelerinin dine göre ayırım yapılmadığı fark edildiği için Yahudiler bilhassa kazanma şanslarının yüksek olduğunu düşünerek, her iki taraf Yahudi olsa dahi şeriat mahkemelerine başvuruyordu. Minna Rozen, *İstanbul Yahudi Cemaatinin Tarihi (1453 - 1566)*, çev. Serpil Çağlayan, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 26.

²¹ 17.yüzyıl Osmanlı kadınının sosyal ve iktisadi hayata katılımı için bakınız; Haim Gerber, "Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700", *International Journal of Middle East Studies*, C. XII, S. 3, s. 231-244; Ronald C. Jennings, "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, C. XVIII, S. 1, s. 53-114; Ze'evi Dror, "Women in 17th-Century Jerusalem: Western and Indigenous Perspectives", *International Journal of Middle East Studies*, C. XXVII, S. 2, s. 157-173.

isimli Yahudi kadındır.²² Oğlu ve kızının Galata'nın pazarcı esnaflarından olan Hasan Çelebi b. İbrahim'den aldıkları 45 riyalı kuruşa kefil olan Astoro, borcu tahsil etmek için mahkemeye başvuran Hasan Çelebi'ye karşın kefilliğini inkar etse de kefaleti şahitlerle doğrulandığından borcu ödemesine hüküm verilmiştir.

Kadınlar borç almak adına vakıflara da başvuruyordu. Bu konudaki ilk örneğimizde Aişe bt. eş-Şeyh İbrahim Efendi isimli kadının İstanbul'daki Nuri Hatun Vakfı'na olan borcunu, damadına yaptığı mülk satışından anlıyoruz.²³ Mülk satışı sonrasında mahkemeye gelen Memi bin (b.) Muharrem isimli vakıf mütevellisi, evin 200 riyalı kuruş karşılığında rehinli olduğunu belirtmiş ve borcu mülk satışından gelen parayla tahsil edip rehini kaldırmıştır. Borç almak adına vakıflara müracaat eden bir başka kadın ise Galata'nın Piyale Paşa Mahallesi sakinlerinden olan Sabiha bt. Hüseyin'dir.²⁴ es-Seyyid Mehmed Efendi'ye evini satan Sabiha, mülk satışından gelen 100 riyalı kuruşun vakıf mütevellisine verilmesini istemiştir.

Mahkemede alacaklı olarak kaydedilen 4 kadından 2'sinin eski kocasından alacağıın olması ise kadınların alacaklarının türünü görmek adına önemlidir. Bu manada ilk örneğimiz olan Leman bt. Nikola isimli kadın, eski kocası Sarandi v. İstimat'ı mahkemede şikayet ederek 9.500 akçe borcu olduğunu ve bunu tahsil ettiğini beyan etmiştir.²⁵ İkinci örneğimiz ise Anadolu Vilayeti'nde İznik Kasabası'nda sakin olan Emine bt. Hüseyin isimli kadındır. Evlilikleri zamanında kocası Seydi Ali b. Mehmed'e farklı miktarlarda borçlar verdiğini belirten Emine, boşanmanın ardından bu borçların ödenmesini istemiştir. Taraflar arasında yaşanan anlaşmazlık, Seydi Ali'nin eski eşi Emine'ye 3.000 akçe vermesi üzerine sulh yoluyla çözülmüştür.²⁶

Kadınların erkeklere nazaran borç davalarında az boy gösterse de içerisinde oldukları davalardaki miktarların büyüklüğü dikkati çekmektedir. Buna örnek olarak Firuz Ağa Mahallesi sakinlerinden olan Hadice bt. Hasan isimli kadın verilebilir.²⁷ Hadice'nin borçlu olduğu isim olan Dulkadir Ağa b. Abdullah, bu borcu Hadice'nin borcuna kefil olan oğlu Mehmed Ağa b. Ali isimli kişiden istemiştir. Dulkadir Ağa'nın ikrarına göre Hadice'nin borcu tamı tamına 1.500 riyalı kuruş yani yaklaşık olarak 120.000 akçedir.²⁸ Hadice kadar olmasa da yüksek miktarda borcu olan bir diğer kadın ise Aişe bt. Mustafa'dır. Firuz Ağa Mahallesi sakinlerinden olan Aişe, evini rehin bırakarak Abdi Beşe ve Ebubekir Beşe isimli iki erkekten 630 riyalı kuruş yani yaklaşık olarak 50.400 akçe borç aldığını mahkemede belirtmiştir.²⁹ Bu miktarlar göz önüne alındığında Galata'da para dolaşımında kadınların nicelik olarak az yer alsa da nitelik bakımından yüksek oranda yer aldıkları görülebilir.

3. Tarafların Sosyal Statü Bakımından İncelenmesi

Borçlu ve alacaklılar sicillere bazen sosyal statülerini tespit etmeye yarayan ifadelerle kaydedilmişlerdir. Bu ifadeler aracılığı ile Galata'nın ileri gelenleri hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Galata'nın ileri gelenleri olarak tanımladığımız kişileri askeri, esnaf, resmi görevliler ve sicillerde sıkça rastlanan *el-Hâc* unvanını taşıyan kişiler olarak incelemeye çalışacağız.

²² GŞS, no. 64, s. 4b/2.

²³ GŞS, no. 64, s. 61a/2.

²⁴ GŞS, no. 64, s. 35/1.

²⁵ GŞS, no. 64, s. 49a/2.

²⁶ GŞS, no. 64, s. 77a/3.

²⁷ GŞS, no. 64, s. 37a/2.

²⁸ 64 numaralı Galata şer'iyye sicilindeki bazı göstergeler dikkate alınarak 1 riyalı kuruşun karşılığı 80 akçe olarak hesaplanmıştır. Ayrıca bu bilgi Sahillioğlu'nun çalışması ile doğrulanmıştır. Halil Sahillioğlu, "XVII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'da Tedavüldeki Sikkelerin Râici", *Belgeler*, C. 1, S. 2, s. 233.

²⁹ GŞS, no. 64, 58a/1.

Bilindiği üzere sosyal statüsünü direkt sultandan alan askeriler, bu avantajlarını ticari hayatta da kullanan ve yatırımlarını güçleri ile birleştirerek yeri geldiğinde iktisadi hayatta tüccar ve esnafların önüne geçen bir sınıftı.³⁰ İnalçık'ın bu tespitlerine nazaran iktisadi hayatın içerisinde aktifliği belirlenen askeri sınıf acaba incelediğimiz dönemde de Galata'da aynı hareketlilikte bulunuyor muydu? İncelenen deftere baktığımızda 108 borç davasının 24'ünde yani yaklaşık %22'sinde taraflarını birisi veyahut her ikisi askeri kökenlidir. Askerilerin arasındaki borç alışverişinin oldukça az miktarda olduğu saptanmıştır. Yalnızca 5 kayıta her iki tarafın askeri kökenli olduğu görülmektedir. Buna ilk örnek H. 6 Cemaziyyevvel 1052 (M. 2 Ağustos 1642) tarihinde gerçekleşmiştir.³¹ Alacaklı ve borçlunun da vefat etmesinden ve miktarın yüksekliğinden dolayı ilginç olan bu örnekte, mahkemede her iki tarafın vârisleri hesaplaşmıştır. Babalarının Hasan Beşe b. Mehmed'den alacağı olduğunu belirterek mahkemeye başvuran Osman Beşe'nin vârisleri, 1.500 riyali kuruşluk borcu Hasan Beşe'nin muhalefatından tahsil etmişlerdir. Verilen bu örnekte borcun miktarı oldukça yüksek görülmektedir. Ancak her iki tarafın askeri oldukları diğer davalarda miktarların yukarıdaki örneğe nazaran düşük oldukları görülmektedir. Örneğin Galata'da Müeyyedzâde Mahallesi sakinlerinden Mustafa Çelebi b. Ali'nin Mustafa Beşe'den alacağı 100 riyali kuruştur.³² Kaydedildiği kadarıyla Anadolu'da ikamet ettiğini bildiğimiz Mahmud Çelebi'nin ise Ahmed Bey'den alacağı yalnızca 30 riyali kuruş olarak kaydedilmiştir.³³

Askeriler, -arada her ne kadar çok fark olmasa da- genellikle alacaklı olarak mahkemeye geliyorlardı. 16 askerinin alacaklı konumunda mahkemeye geldiği görülmektedir. Askerilerin borç verdikleri kişiler ise genellikle statülerini kayıtlardan saptayamadığımız sıradan insanlardı. Öyle ki askeri kökenli kişilerin borç veren olarak mahkemede buldukları 16 davanın 7'sinde borçlu tarafın statüsü belirtilmemiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi askerilerin askerilere borç verdiği dava sayısı 5 iken askerilerin 2 davada resmi görevlilere, 1 kez esnafa borç verdiği görülmektedir. Geriye kalan 1 davada ise askerinin borç verdiği kişinin unvanı *el-Hâc* olarak kaydedilmiştir.

Elimizdeki kayıtlardan kişilerin hangi amaçlarla borç verdiklerini veya aldıklarını çok az görebiliyoruz. Bu nadir kayıtlardan birinde alacaklı olan tarafın askeri olarak belirtilmesi açısından örnek olarak zikredilmesi önemlidir. Galata'nın Şehsuvar Mahallesi'nde sakin olan Ahmed Beşe b. Arslan isimli askeri, daha önce bakkallık işinde ortak oldukları Piyale b. Abdullah isimli kişiden alacağını istemek için mahkemeye gelmiştir. Ahmed Beşe'nin beyanına göre bakkallık işi için daha önce Piyale'ye 5.500 akçe sermaye vermiş, 4.000 akçesini tahsil etmiş ve tarafların ortaklıkları sonlandırmasından sonra kalan 1.500 akçelik miktarı Piyale'den talep etmiştir. Kalan meblağı ödeyen Piyale, ortaklığın son bulunduğunu mahkemede belirtmiştir.³⁴ Bu örneği zikredilecek kadar değerli kılan başka bir özellik ise askeri kesimden olan ve "*Beşe*" unvanını kullandığından yeniçeri kökenli olduğunu düşündüğümüz³⁵ Ahmed Beşe'nin bir esnafla kurduğu ticari ilişkidir. 17.yüzyıl, yeniçerilerin artık fark edilemeyecek kadar esnaflar arasına karıştığı ve önceki yüzyıllara nazaran esnafların bu konuda rahatsızlık duymadığı bir yüzyıl olarak bilinmektedir.³⁶ Yeniçerilerin esnaflar arasına katılmasının en

³⁰ Halil İnalçık, "Eyüp Sicillerinde Toprak, Köy ve Köylü", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, ed. Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 11.

³¹ GŞS, no. 64, s. 5a/3.

³² GŞS, no. 64, s. 64a/2.

³³ GŞS, no. 64, s. 31b/2.

³⁴ GŞS, no. 64, s. 76b/1.

³⁵ Her ne kadar tüm beşe unvanı taşıyan kişilerin yeniçeri kökenli olmasa da yüksek oranda bu unvanın yeniçeri menşeli kişiler tarafından kullanıldığı açıktır. Ayrıntılı bilgi için bakınız. Turan Açıık, "Beşe Unvanı Hakkında", *Tarih Dergisi*, S. 62, s. 37-64.

³⁶ Eunjeong Yi, *Guild Dynamics in Seventeenth-Century Istanbul: Fluidity and Leverage*, Brill, Leiden; Boston 2004, s. 137.

büyük sebebi sabit olan maaşlarının taşışşerden sonra değerinin düşmesiydi.³⁷ Nitekim Ahmed Beşe'nin bir bakkal dükkânına ortak olarak belirtilmesi Yi ve Pamuk'un çıkarımlarına uygun bir şekilde yeniçerilerin artık esnafılık yapmaya başladığı veya esnafalara maddi yatırımlar yaptığını kanıtlar niteliktedir.

Borçlu olarak mahkemeye gelen 13 askeri kökenli kişinin tıpkı borç veren askeriler ile aynı eğilimde bulunduğu görülmektedir. Mahkemeye borçlu olarak kaydedilen askerilerden 5'i yine askerilerden, 1'i hacı unvanını taşıyan birinden ve 1'i vakıftan borç almayı tercih ederken geriye kalan 6 kişinin statüsü kayıtlardan anlaşılammamaktadır. Askerilerin borç aldıkları kişiler ise genellikle Müslümanlar olmuştur. Askerilerin 9'u Müslümanlardan, 2'si Hristiyanlardan ve 1'i bir Yahudi'den borç almayı tercih etmiştir.

Askerilerin borçlanma yöntemlerine bakıldığı zaman bazen evlerini veyahut eşyalarını rehin olarak bıraktığı görülmektedir. Örneğin Ahmed Beşe b. Hızır isimli askeri, Rumeli'de ikamet ettiğini öğrendiğimiz Hüseyin b. Ali isimli kişiden 4.000 akçe borçlanırken borç miktarı ile aynı değerde giyecek eşyası ile 5 kuruşluk bir çukayı Hüseyin Beşe'ye rehin olarak bırakmıştır.³⁸ Başka bir örnekte ise Berri Çelebi b. Selim isimli askeri, Dulkadir Ağa b. Abdulmenan'dan aldığı 580 riyalı kuruşluk borca karşın Galata'da Yolcuoğlu Mahallesi'ndeki evini rehin olarak bırakmıştır.³⁹ Ödeme yöntemlerine bakıldığı zaman askeri statüsündeki kişilerin arasında borçlarını nakit olarak ödeme konusunda sıkıntı yaşayanlara rastlanmaktadır. Borçlanan askeriler bazen borçlarını hayatlarında ödemeye imkan bulamıyor ve borçların tahsilleri ölümlerinden sonra muhalledatlarından gerçekleşiyordu. Buna örnek olarak Salamon v. Yasef isimli Yahudi'den 50.000 akçe borç alan es-Seyyid Ali Çelebi b. es-Seyyid İsmail verilebilir. Bu borcu sağlığında ödeyemeyen Ali Çelebi'nin borcu sağlığında uzlaşmaya gidilmesiyle 15.000 akçe sulh bedeline dönüşmüş lakin yine de ödenmemiştir. Borcu daha sonra Salamon, Ali Çelebi'nin muhalledatından tahsil etmiştir.⁴⁰ Bazen de askeriler borçlarını nakit ödeyemiyor, karşılığında mülklerini alacaklılara veriyordu. Örneğin Yusuf Bey b. İlyas, Sovane isimli bir zimmiden aldığı 800 riyalı kuruşluk borcun 300 riyalı kuruşunu Midilli Adası'nda bulunan ev ve bağını vererek ödemiştir.⁴¹

Tabii olarak iktisadi hayatın akışında önemli bir yere sahip olan esnafılar ise askeri kesimden sonra borç davalarında en çok gözüken kesimdir. Elimizde var olan 108 adet borç davasının 23'ünde (%21) tarafların biri veyahut her ikisi esnaf olarak kaydedilmiştir. Borç davalarında esnafılar arasında çukacı, hayyat, mellah, meyhaneci, pazarcı, örücü, kürekçi, kuyumcu, iplikçi, ekmekçi, demirci ve dellal esnafılarına rastlanırken ayrıyeten tüccar kesimine dahil kişilere de rastlanmaktadır. Bu davalarda kaydedilen esnafıların çoğunlukta gayrimüslim olduğu görülmektedir. 25 esnafın hareketliliğini gördüğümüz borç davalarında 17 Hristiyan, 6 Müslüman ve 2 Yahudi esnaf deftere kaydedilmiştir.

Esnafıların mahkemeye neredeyse eşit miktarda borçlu ve alacaklı olarak geldikleri görülmektedir. Alacaklı olarak kaydedilen esnaf sayısı 13 iken borçlu esnaf sayısı 12'dir. Esnafıların dahil oldukları borç davalarında esnafıların kendi aralarında gerçekleşen etkileşim oranı oldukça azdır. Öyle ki yalnızca 2 davada tarafların her ikisi esnafıdır. Bu davaların ilkinde çukacı esnafından olan İskevli v. Sırbino isimli zimmi, kuyumcu taifesinden olan Yoncivan v. Nikola'ya verdiği 120 riyalı kuruşluk (yaklaşık 9.600 akçelik) borcunu tahsil etmek adına mahkemeye gelmiştir. Ancak İskevli borcu Yoncivan'ın kendisinden tahsil edemediğinden borca kefil olan Orham v. Ezkiya isimli Yahudi'den talep etmiştir. Borca kefil olduğunu kabul

³⁷ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları Seçme Eserleri I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 28.

³⁸ GŞS, no. 64, s. 81a/1.

³⁹ GŞS, no. 64, s. 3b/1.

⁴⁰ GŞS, no. 64, s. 3a/3.

⁴¹ GŞS, no. 64, s. 54b/2.

eden Orham, mahkeme tarafından borcu ödemekle yükümlü tutulmuştur.⁴² Bir diğer örnek ise her iki tarafın meyhaneci olduğu bir borç ikrarıdır. Bu örnekte mahkemeye gelen Yani v. Yorgi isimli zimmi, meslektaşı Giryani v. Demiryoy'a iki farklı zamanda aldığı 73.5 riyali kuruşu mahkemeye kaydettirmiş ve kardeşi Menol'u borca kefil etmiştir.⁴³

Alacaklı olarak mahkemeye gelen 13 esnafa bakıldığı zaman; kendi aralarında geçen 2 dava çıkarıldığında diğer borçların belge üzerinde statüsü belli olamayan kişilere verildiği görülmektedir. Ayrıca bu borçların miktarlarına bakıldığı zaman 13.000 akçeyi geçmeyen küçük miktarlar olduğu dikkati çekmektedir. Bu da bize sıradan insanların borç almak için ilk başvurduğu kişilerin esnaflar olduğunu göstermektedir. Alacak-verecek işlemleri içerisinde bazen esnafların alışverişlerine dair işlemler de görülmektedir. Örneğe göre; Galata'ya bağlı Marmara Nahiyesi'ne tabii Akşe? Karyesi'nde sakin olan Behaki v. Kostantin isimli zimmi, mahkemeye gelerek Galata'da meyhanecilik mesleğini sürdüren Nikola v. Yani'den ev ve bağını rehin göstererek 13.000 akçe borç aldığını ikrar etmiştir. Buna ek olarak borç miktarı karşılığında her medresi⁴⁴ 17'şer akçeden 771 medre *hamr* yani şarap vereceğini taahhüt ettiğini belirtmiştir.⁴⁵ Özeti verilen örnek her ne kadar bir borç işlemi olarak kaleme alınsa da meyhaneci Nikola'nın Behaki'den şarap aldığı görülmüyor. Bu alışverişin borç davası olarak kaydedilmesinin sebebi yüksek ihtimalle Behaki'nin yaşadığı nakit darlığı olarak yorumlanabilir. Behaki'nin rehin bıraktığı bağdan ve şarap temin etme sözünden yola çıkarak Behaki'yi bir şarap imalatçısı olarak değerlendirelim. Nikola'nın şarap almak adına Behaki'ye başvurduğu ancak şarapları temin etmeden de parayı verdiği görülmüyor. Behaki'nin parayı peşinen istemesinin sebebini eldeki kaynaklardan göremiyoruz. Bunun sebebi piyasaya olan borcu veya ürün tedarik etmek için sermaye ihtiyacı olabilir. Nikola ise ürünü almadan verdiği parayı güvence altına almak adına Behaki'den ev ve bağını rehin göstermesini istemiştir. Eğer Behaki ürünü zamanında getirirse yüksek ihtimalle üründen daha pahalı evini kurtarabilecek ancak eğer getirmezse mülkler resmi olarak Nikola'nın olacaktı.

64 numaralı Galata şer'iyye siciline 12 esnaf borçlu olarak kaydedilmiştir. Bu 12 esnaf yine tıpkı borç veren esnaflarda görüldüğü gibi sıradan insanlar ile borç ilişkisine girmiştir. Esnafların 7 davada borç aldıkları kesim sicillerden tespit edilemezken 2 esnaf, 1 askeri, 1 hacı ve 1 müstemenin esnaflara borç temin ettiği görülmektedir. Borç alan esnaflar arasında 1 örnek diğerlerinden taşıdığı farklı özelliklerle dikkati çekmektedir. Bu örneği özel kılan husus, 1 kişi borç verirken borçluların sayısının 10 olmasıdır. Davaya göre Cami-i Kebir Mahallesi'nde ikamet eden Yusuf b. Abdullah'ın mirasçısı olan Havva'nın vasisi Süleyman b. Abdullah, tümü iplikçi taifesinden olan Mehmed b. el-Hac Hüseyin, Yusuf Hoca b. Abdullah, Mehmed Çelebi b. Yusuf, Hasan b. Abdullah, Şamlı Hüseyin b. Mustafa, el-Hac Nasır b. Ahmed, Mustafa b. Ahmed, Rıdvan b. Abdullah, Mehmed Çelebi b. el-Hac Ali ve Ahmed b. Ali'nin her birine Havva'nın malından 50'şer bin züyuf akçe borç verdiğini ve bu kişilerden borcu tahsil ettiğini mahkemede beyan etmiştir.⁴⁶ Eldeki bilgilerden borcun ne zaman ve hangi amaçla verildiğini bilemiyoruz. Ancak bu borcun alınma sebebini iplikçi esnafının ihtiyaç duyduğu bir hammadde ihtiyacından kaynaklandığı yorumu yapılabilir.

Şehrin ileri gelenleri olarak tanımlayabileceğimiz bir diğer grup, genellikle sicillerde *el-Hâc* kelimesi ile tanımlanan hacılardır. Konuşma dilinde kullanılmayan, ancak Osmanlı belgelerinde sık sık geçen el-Hâc terimi, hac vazifesini gerçekleştiren kişilerin kullandığı

⁴² GŞS, no. 64, s. 25a/2.

⁴³ GŞS, no. 64, s. 27b/2.

⁴⁴ Meyhanecilerin büyük fiçılardan şarap taşımak için kullandıkları altı okkalık kaplara verilen isim. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1993, C. II, s. 436.

⁴⁵ GŞS, no. 64, s. 13a/1.

⁴⁶ GŞS, no. 64, s. 21b/2.

unvandır.⁴⁷ Tereke çalışmalarına göre el-hac unvanını taşıyan kişilerin ticaret erbabı oldukları düşünülmekle beraber kesin bir yargı bulunmamaktadır. Ayrıca hacca gitmenin belirli bir servet sahibi olmayı gerektirmesinden dolayı hacıların varlıklı kişiler oldukları söylenebilir.⁴⁸

İncelenen sicilde 7 kişinin isminin önünde hacı unvanının yer aldığı görülmektedir. Bu kişilerden 6'sı borç veren, 1'i ise borçlu konumdadır. Borç veren hacıların genellikle sıradan insanlara borç verdiği görülmektedir. Hacılardan 4'ü sıradan kişilere borç verirken 1'i askeri sınıfa, diğeri ise esnafa borç vermiştir. Elimizdeki kayıtlara göre borçlu konumundaki tek hacı olan Hacı Şaban b. Ahmed ise Mehmed Çelebi isminde bir askeriden borç almıştır.⁴⁹ Hacı unvanlı kişiler, 1 dava haricinde Müslümanlar ile borç alışverişine girmiştir. Bu alışverişin gerçekleştiği örnekte Galata'da Selime Hatun Mahallesi'nde ikamet eden el-Hâc Abdurrahim b. Yunus isimli hacı, boyacı esnaflarından Giryako v. Yani isimli zimmiye 60 riyali kuruş borç vermiştir.⁵⁰

Son olarak elimizdeki kayıtlarda resmi görevlilere ait 2 adet kayıt bulunmaktadır. Bu 2 davanın 1'inde kişinin unvanı *el-kadı* olarak nakledilmiş ancak görevi ile ilgili herhangi bir ayrıntıya yer verilmemiştir. Davaya göre ikamet adresini öğrenemediğimiz Lütfullah Efendi b. Mehmed *el-kadı*, Galata'da Müeyyedzâde Mahallesi'nde ikamet eden Vefa Bey b. Memi'den 1000 akçe değerinde borç aldığını beyan etmiştir.⁵¹ Resmi görevlilere ait ikinci kaydımız ise bir rahibe aittir. Örneğe göre Sakız Adası sakinlerinden Bartoyos v. Dimitri isimli rahip, İstanbul'da Hoca Paşa Mahallesi'nde sakin olan Osman Bey b. Abdullah'tan 100 riyali kuruş borç almıştır.⁵² Bu borcun mahkemeye taşınmasının sebebi ise Bartayos'un borcunu ödemediğini belirtmek adına Osman Bey'in mahkemeye gelerek bunu ikrar etmesidir. Bu örnek, bir Hristiyan dini liderinin Müslüman kesimden ve sıradan halka nazaran daha yüksek bir statüye sahip bir askeriden borçlanabildiğini göstermesi açısından zikredilmeye değerdir.

SONUÇ

Ticaretin ana maddesi olan paranın temini günümüzdeki gibi banka sistemlerinin gelişmediği dönemlerde tüccarların borç ve kredi gibi yöntemleri kullanmasına sebep olmuştur. İslamiyet'in faize karşı uzak tutumu ve Avrupa'ya nazaran gelişkin bankacılık ve kredi işlemlerinin bulunmaması özellikle Müslüman tüccarların finansman konusunda sıkıntı yaşadıkları izlenimini yaratmıştır. Ancak İslam medeniyetinin kendi içerisinde oluşturduğu iş ortaklıkları, kredi düzenlemeleri, borç alışverişi ve kredi mektupları gibi yöntemlerle Müslüman tüccarlar finansman işlerini halletmişlerdir. Osmanlı'nın kredi ve finans kurumları da 17. yüzyılın sonuna kadar Avrupa'daki gelişmelerden etkilenmeyerek İslam geleneği içerisinde kalmıştır.

İç ve dış ticarete etkinliği açık olan Galata, finans ve kredi yöntemlerinin sıkça görüldüğü bir mekan olmuştur. Özellikle borç ve kredi işlemlerinin etkinliği Osmanlı kadı mahkemelerinin tuttuğu şer'iyye sicillerine yansımıştır. Sicillere yansıyan borç kayıtları sayesinde hem ilişkide bulunan kişiler hem de borcun çeşidi ve miktarı hakkında önemli bilgiler elde edilmektedir. Kişilerin borç hakkında mahkemeye uğramalarının sebebi genelde yaşanan sıkıntılardır. Nitekim kişiler kendi aralarındaki güvene binaen borç alıp verebilirdi. Elimizdeki

⁴⁷ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1993, C. I, s. 518.

⁴⁸ Nevzat Erkan, "Siciller Işığında Meşakkatli Bir İbadet Olan Hac ve Osmanlı Hacıları", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, S. 3, ss. 428-429.

⁴⁹ *GŞS*, no. 64, s. 12b/4.

⁵⁰ *GŞS*, no. 64, s. 1a/3.

⁵¹ *GŞS*, no. 64, s. 43b/3.

⁵² *GŞS*, no. 64, s. 57b/3.

bilgiler değerlendirildiğinde kişilerin; borcun tahsil edilememesi, rehin bırakılan şeylerin geri alınamaması, borçlu kişinin ölümünden sonra kişinin terekesinden borcun tahsilatı, borç ertelemesi ve borcun taksitlendirilmesi gibi sebepler ile mahkemeye sıkça geldiği görülmektedir.

İncelenen borç kayıtlarında her dinden ve etnik kısımdan kişilerin mahkemeye geldiği görülmektedir. Yukarıda zikredilen herhangi bir sebepten mahkemeye gelen kişilerin dinsel tasnifine bakıldığı zaman karşımıza şu şekilde bir tablo çıkmaktadır; Müslümanlar borç verme konusunda kapalı bir görüntü çizmemiş ancak iş borç almaya gelince kendi dindaşlarını tercih etmişlerdir. Müslümanlara nazaran davalarda etkinliğini daha fazla gördüğümüz gayrimüslimler ise daha serbest bir görüntü içerisinde. Gayrimüslimler arasında Yahudilerin Hristiyan çevrelere göre kendi aralarındaki hareketliliğin oldukça az olması ilginç bir nokta olarak görülmüştür. Bu tablonun Yahudi cemaatinin kendi içerisinde şer'i mahkemeleri kullanma tutumundan kaynaklandığı düşünülmektedir. Buna ek olarak Yahudiler, vakıfları bir borç veya kredi kaynağı olarak görmemiştir.

Sosyal statülere göre yapılan tasnifte ise askeri sınıf, esnaflar, hacı unvanı taşıyanlar ve resmi görevliler değerlendirilmiştir. Bu değerlendirilmelerde askeri sınıfa mensup kişiler sosyal statüsü belirlenebilen kişiler arasında çoğunluğu oluşturmaktadır. Ayrıca bazı borç davalarında esnaflarla olan borç alışverişlerinde iktisadi hayata yatırım yaptıkları görülmüştür. Esnaflar ise askerilerden sonra çoğunluğu oluşturan gruptur. Esnaflar ile dikkati çeken en önemli sonuç sıradan halk ile olan borç alışverişidir. Statüsü tespit edilemeyen sıradan halktan kişilerin borç alma konusunda ilk tercihlerinin esnaflar olduğu görülmektedir. Bundan başka ticari hayat içerisinde etkinliği aşikâr olan esnafların, hammadde teminini borç işlemleri üzerinden yaptığının dair kayıtlara rastlanmıştır. Son olarak incelenen grup ise *el-Hâc* unvanını taşıyan hacılardır. Hacıların 1 kayıt dışında borç veren konumdadır. Ayrıca borç alışverişine girdikleri çevrelerin tümünün Müslüman olması dikkati çekmiştir.

Sonuç olarak; Galata'nın ticaret hacmine paralel olarak Osmanlı finans ve kredi yöntemlerinden biri olan borç alışverişinin sıkça sahnelendiği bir mekân olarak dikkati çekmektedir. Üstelik kısa bir dönem incelenmesine rağmen kayıtların çokluğu ve toplumun her kesiminden kişilerin borç alışverişine girmesi dikkat çeken başka bir unsurdur. Bu da bize tüccarlar ve esnaflardan başka sıradan halktan kimselerin de nakit para ihtiyacını karşılamak adına borç alma işlemini kullandığını göstermektedir. Borç ilişkileri üzerine giriş mahiyetinde yapılan bu çalışmada elde edilen verilere bakılarak paranın hangi zümreler elinde tutulduğu hakkında kesin bir sonuca varmak mümkün gözükmemektedir. Ancak aynı mekân üzerinden daha uzun zamanlı çalışmalar veyahut farklı zamanları kapsayan bu tür çalışmaların yapılmasıyla paranın dolaşımının seyri hakkında daha ayrıntılı bilgiler elde edilebilir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Galata Şer'iyye Sicili (H. 1052/ M. 1642-1643), no. 64.

Telif Eserler

Açık, Turan, "Beşe Unvanı Hakkında", *Tarih Dergisi*, S. 62, 2015, ss. 37-64.

Apaydın, H. Yunus, "Karz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, C. 24, ss. 520-525.

Aydın, M. Akif, "Deyn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, C. 9, ss. 266-268.

- Bulunur, Kerim İlker, “II. Mehmed Tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnamesi ve Buna Yapılan Eklemeler Hakkında Yeni Bilgiler”, *Tarih Dergisi*, S. 50, 2009, ss. 59-85.
- Bulunur, Kerim İlker, *Osmanlı Galatası, 1453-1600*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2014.
- Dror, Ze’evi, “Women in 17th-Century Jerusalem: Western and Indigenous Perspectives”, *International Journal of Middle East Studies*, C. XXVII, S. 2, 1995, ss. 157-173.
- Erkan, Nevzat, “Siciller Işığında Meşakkatli Bir İbadet Olan Hac ve Osmanlı Hacıları”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, S. 3, 2019, ss. 423-451.
- Gerber, Haim, “Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700”, *International Journal of Middle East Studies*, C. XII, S. 3, 1980, ss. 231-244.
- İnalçık, Halil, “Bursa I. XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar”, *Belleten*, C. XXIV, S. 93, 1960, ss. 45-102.
- İnalçık, Halil, “Eyüp Sicillerinde Toprak, Köy ve Köylü”, *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam*, ed. Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, ss. 9-15.
- İnalçık, Halil, “Osmanlı ‘Frengistâni’: Galata”, *Doğu Batı Makaleler II*, Doğubatı, Ankara 2008, ss. 199-203.
- İnan, Kenan, “Trabzon Şer’iye Sicillerine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Borç-Alacak İlişkileri”, *İslâmiyât*, C. 2, S. 4, 1999, ss. 91-111.
- Jennings, Ronald C., “Loans and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, C. 16, S. 2/3, 1973, ss. 168-216.
- Jennings, Ronald C., “Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, C. XVIII, S. 1, 1975, ss. 53-114.
- Kaya, Eyyüp ve Hasan Hacak, “Zimmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2013, C. 44, ss. 424-428.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1993.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1993.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları Seçme Eserleri I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.
- Rozen, Minna, *İstanbul Yahudi Cemaatinin Tarihi (1453 - 1566)*, çev. Serpil Çağlayan, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- Sahillioğlu, Halil, “XVII. Asrın İlk Yarısında İstanbul’da Tedavüldeki Sikkelerin Râici”, *Belgeler*, C. 1, S. 2, 1964, ss. 228-233.
- Şimşek, Eyyub, *Şer’iye Sicillerine Göre Trabzon’da Borç-Alacak İlişkileri 1112-1126/1701-1704*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2007.
- Tamdoğan, Işık, “‘Sulh’ and the 18th Century Ottoman Courts of Üsküdar and Adana”, *Islamic Law and Society*, C. 15, S. 1, 2008, ss. 55-83.
- Usta, Sebahattin, *Trabzon’da Borç Alacak İlişkileri (1693-1700)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2004.
- Yi, Eunjeong, *Guild Dynamics in Seventeenth-Century Istanbul: Fluidity and Leverage*, Brill, Leiden; Boston 2004.